

Соња С. Ђорић¹

ЗНАЧАЈ СРПСКИХ ПРАВОСЛАВНИХ СВЕШТЕНИКА И МОНАХА У СРПСКОЈ КЊИЖЕВНОСТИ 19. И 20. ВЕКА²

Максимовић, Горан (2022) *Земаљско и небесно: о књижевном надахнућу српских православних свештеника и монаха 19. и 20. вијека и другим сакралним темама нове српске књижевности*, Ниш – Бањалука

Студија Горана Максимовића *Земаљско и небесно: о књижевном надахнућу српских православних свештеника и монаха 19. и 20. вијека и другим сакралним темама нове српске књижевности* објављена је у издању Сцера принта Ниш и Центра за српске студије у Бањалуци 2022. године. Чине је следећи текстови: 'Присуство српских православних свештеника и монаха у токовима нове српске књижевности', 'Није ово све земаљско: има нешто небеснога (још једном о јунакињама у Његошовом дјелу)', 'Страдања протосинђела Кирила Цвјетковића', 'Искушења синђела Спиридона Алексијевића', 'Преданост проте Стевана М. Димитријевића', 'Истрајност епископа Никодима Милаша', 'Запамћења проте Симеона Жикића', 'Књижевна и историографска свијест архимандрита Нићифора Дучића', 'Представљање задужбина Светог краља Милутина у појединим српским путописима из друге половине 19. и са почетка 20. вијека'. Употпуњена је сегментима: О књизи, Подаци о текстовима библиографија, Индекс имена, О аутору.

Уводни текст 'Присуство српских православних свештеника и монаха у токовима нове српске књижевности' упознаје нас са значајним свештеницима и монасима 19. и 20. века који су учествовали у стварању нове српске књижевности и културе. Утицај генерација Рачана, Јована Рајића, Доситеја Обрадовића, Вићентија Ракића, Константина Маринковића, Петра II Петровића Његоша, митрополита Ђорђа Николајевића, Михаила Јовановића, Серафима Перовића и Саве Косановића препознат је у следећим аспектима: књижевним, фило-

¹ Ауторка је докторанда Филозофског факултета у Нишу. Имејл-адреса: sonjadjoric1993@gmail.com

² Приказ је настао као резултат рада на пројекту 178025, под називом 'Поетика српског реализма', који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

лошким, историографским, просветним, школским, моралним, филозофским, педагошким и религиозним вредностима у животу српског народа, повезивању периферије и центра српског народа и остваривању свести о њиховом јединству. Начињен је посебан осврт на књижевну и историографску улогу Јована Рајића и поетичку улогу Доситеја Обрадовића и Петра II Петровића Његоша.

Текст ‘Није ово све земаљско: има нешто небеснога (још једном о јунакињама у Његошевом дјелу)’ публикован је десет година након објављивања текста ‘Женски ликови у *Горском вијенцу* Петра II Петровића Његоша’, са продубљенијом, детаљнијом, целовитијом интерпретацијом. Конципиран је на следећи начин: уводни део посвећен је јунакињама у осталим Његошевим делима (*Ноћ скупља вијека, Три дана у Тријесту, Заробљен Црногорац од виле, Г(ци) Мини Караџића, Пировање* и сл.); потом је указано на преовлађујући однос досадашње науке о књижевности према тумачењу женских ликова у Његошевом делу; аналитички део рада посвећен је уметничкој позицији и идејном свету јунакиња у *Горском вијенцу*, најпре онима које се појављују као дејствујућа лица (сестра Батрићева и баба вјештица из Бара), а затим онема које су представљене кроз казивања других актера (Мандушићева снаха Анђелија, снаха Миловића бана, Лубица Радунова, дилбер-Фатима, Ружа Касанова); завршни сегмент интерпретира ликове у стиховима епских песама инкорпорираних у текст (Хазрети Фатима, Коса Смиљанића, Туркиња Хајка, Мара Иванбеговица).

Оглед ‘Страдања протосинђела Кирила Цвјетковића’ након уводног представљања личности протосинђела Кирила Цвјетковића посвећен је скицирању Цвјетковићеве *Автобиографије* из перспективе књижевноисторијске ситуације, генолошких, тематско-мотивских, реторичко-стилских, морфолошких и поетичких аспеката. Препознат је њен значај као окоснице документарно-уметничке прозе, чиме је уврштена у круг текстова Симеона Пишчевића, Герасима Зелића и Саве Текелије. Степен осећања за књижевни поступак и вештину селекције и мотивације, хроничарска сажетост, лапидарност, умешност исказана у поступној мотивацији казивања о разобличењу унијатске идеје и свом трагичном животном страдању и расплету, посебан приповедачки осећај за поступну најаву крупних и драматичних збивања и њихову литерарно уверљиву интерпретацију, елементи комичног, објективност, документарна уверљивост, ненаметљива читалачка пријемчивост јесу квалитети ове аутобиографије. Књижевни таленат долази у опису слика са путовања, те у карактеризацији савременика. ‘По својој аутентичности и актуелности, по објективности и литерарној комуникативности, *Автобиографија* Кирила Цвјетковића пред-

ставља прворазредан документ за употпуњавање слике о културној, вјерској и политичкој историји Срба у Далмацији у почетним деценијама и првој половини 19. вијека' (116).

У тексту 'Искушења синђела Спиридона Алексијевића', након биографских података и представљања опуса, пажња аутора задржава се на Алексијевићевој студији посвећеној исписивању животописа Никанора Богуновића Скочића, која је објављена 1840. године. Аутобиографија *Споменак Милорадов*, која је остала у рукопису, издвојена је као најзначајније дело. Препознате су следеће књижевне вредности: исповедни тон, живи приповедни дар приликом казивања о годинама детињства, школовања, младости и приликом карактеризације савременика, леп стил и језик, документарност, аутентичност, објективност у приказивању покушаја унијаћења далматинских православних Срба у првим деценијама 19. века, осећање за потпуно и систематско представљање догађаја. Детектована су два плана: аутобиографски (опис манастира Житомислића, путописне епизоде буре на Јадрану, остра Крф, опсервације о људима, сусрет са Доситејем Обрадовићем, школовање, рукоположење за јерођакона) и мемоарски (борба за конституисање Православне далматинске епископије, преглед француско–аустријских ратова од 1796. год., покушај унијаћења далматинских Срба започет 1818. год.). Интерпретација најзначајнијег текста синђела употпуњена је сачињеним прегледом историје публикација текстова о Спиридону Алексијевићу.

Текст 'Преданост проте Стевана М. Димитријевића' упознаје нас са импресивном личности из наше прошлости која је неправедно заборављена. Професор у Београдској богословији, ректор Богословско-учитељске школе у Призрену, професор Прве београдске гимназије, директор Српске гимназије и Учитељске школе у Скопљу, оснивач и предавач прве школе за монахе на Светој Гори, ректор Призренске богословије, учесник Првог балканског рата као војни свештеник и добровољац, први декан Православно-богословског факултета у Београду, а изнад свега неуморни прегалац за духовни и материјални опстанак српског народа текстом проф. Максимовића добио је потпуно заслужену, а неправедно изосталу благодарност и прилику за сусрет са савременим читаоцем.

Предмет текста 'Истрајност епископа Никодима Милаша' представља аутобиографија епископа далматинског и истријског Никодима Милаша, која, по оцени Максимовића, заузима, по важности сведочења и сазнања бројних историјских догађаја битних за судбину српског народа у приморју, једно од водећих места у целокупној српској документарно-уметничкој прози. Иден-

тификована су три дискурса: аутобиографски (породично порекло и приватни живот Никодима Милаша), мемоарски (исказан је на три начина: кроз расветљавање српско-хрватског односа у Далмацији у 19. и 20. веку, кроз извештаје о Милошевом успешном вођењу и уређењу Далматинске православне епархије и кроз приказивање значајних јавних личности тог времена са којима је Милош сарађивао или се сукобљавао) и научни дискурс (истраживачка интересовања, објављене књиге и радови Никодима Милаша). Издвојени су научни аспекти казивања које Милаш исказује први пут поводом одласка у Бон на конференцију. Указано је и на његове политичке чланке и канонске расправе. Изразит књижевни и научни таленат, бројна сазнања која текст аутобиографије нуди, сведочанство једног времена и живота српског народа и православне цркве у Далмацији сврставају овај текст међу значајне документарно-уметничке текстове.

Из богате рукописне заоставштине проте Симеона Жикића 2015. године публикован је троделни рукопис под називом *Моји мемоари*. Аутобиографска, дневничка и мемоарска проза проте Симеона Жикића представљена је текстом ‘Запамћења проте Симеона Жикића’. Широко опсег времена и разноврсности историјских догађаја, људи и простора, аутентичност казивачких поступака и документарно-уметничка пројекција квалификују текст за оцену најинтересантнијег књижевног сведочења о непосредним јавним и приватним животним приликама, о људима и догађајима с краја 19. до средине 20. века. Сваки од три доминантна наративна поступка: аутобиографски, мемоарски и путописни представљен је кроз селекцију детаља. Успех проте Жикића уочен је како у приказивању страних крајева, тако и у опису завичаја и места у Србији. Као посебан квалитет Жикићевог дела апострофиран је значај који оно има као аманет потоњим генерацијама и сведочанство о прошлости једног народа.

У тексту ‘Књижевна и историографска свијест архимандрита Нићифора Дучића’ скренута је пажња на одсуство адекватне рецепције дела архимандрита Дучића и студије које су овај немар донекле исправиле. Међу текстовима архимандрита Дучића издвојени су књига *Борба Добровољачког кора Ибарске војске и усташких чета Јаворског кора: 1876, 77. и 78. год.: грађа за историју српског рата за ослобођење и независност*, студије о Боју на Граховцу 1858. године, Боју на Крњицама 1861. године и покрштавању потурица у Васојевићима 1825–1857. год, затим студије из црквене историје и расправе, путничке студије. У делу архимандрита Дучића препозната је симбиоза научног и књижевног, историографије и књижевности. Као најзахтевније у истраживачком смислу оцењене су студије из црквене историје зато што обједињују палеографски и

историографски приступ, док је као најпотпунији путописни текст издвојен текст *Путовање кроз Црну Гору (у септембру и октобру 1865)*. Међу критичким освртима издвојени су расправа о спеву *Смрт Смаил-аге Ченгића* и текстолошка студија о Његошевом *Горском вијенцу* коју је приредио Стефан Митров Љубиша. Прегалаштво архимандрита Дучића на пољу опште користи, ослобођења и уједињења српског народа заслужује посебно поштовање.

Предмет анализе текста 'Представљање задужбина Светог краља Милутина у појединим српским путописима из друге половине 19. и са почетка 20. вијека' представља уметнички приказ задужбина Светог краља Милутина у путописима Владана Ђорђевића *Путничке црте Владана Ђорђевића, Из нове Србије* Мите Ракића, *Хришћанске светиње на Истоку* митрополита Михаила Јовановића, *Са Авале на Босфор* Драгомира Брзака, *Косово - опис земље и народа* Бранислава Нушића, *Црте и резе, Чудесни кутови* Григорија Божовића, *Кроз јужну Србију* Станислава Кракова. Личне импресије и дидактички карактер путописа њихове су карактеристике. Иако је заступљеност краља Милутина у српским путописима знатно мања од присуства Стефана Немање, Светог Саве, Стефана Првовенчаног, Стефана Дечанског и Душана Силног, интересовања за личност краља Милутина и његове задужбине су свакако изразито инспиративна, уметнички надахнута и уверљива.

Представљањем књижевноуметничких остварења српских свештеника и монаха 19. и 20. века указано је на њихов значај у конституисању нове српске књижевности и културе, у успостављању континуитета између старе и нове српске књижевности, у повезивању периферије и центра српског народа. Савремена публика упозната је са заборављеним, заслужним именима из националне прошлости, узорним личностима, њиховим деловањем и радом на пољу очувања националног идентитета, уз подстицај на активније истраживање њихових постигнућа, напајање са извора духовности и патриотизма и подсећање на дужност савременог доба да ода признање знаменитим личностима. Ова студија представља значајан допринос проучавању националне културе и баштине и неизоставну референцу у истраживању српске историје и књижевности.